

פרק שביעי: חדרה בשנת השמיטה תרנ"ו

כאמור, סברו פרנסי חדרה לנהוג כהוראות הרב הלוי, והעובדה שהם הצליחו להשיג מהרב הלוי היתר להשכרת השדות, בהסכמת רבני ירושלים, בנוסף להיתרים שנתן הרב הלוי במטעים, בוודאי תרמה לכך.

הוועד הפועל ניסה ללחוץ על הנהגת המושבה, שיקלו לעבוד גם במטעים לכל הפחות כהיתרו של הרב ספקטור, וזאת לאחר שהבינו מהרב סלנט שכנראה הוא יסכים להיתרו של הרב מקובנה.⁶⁹⁰ עותק של היתרו של הרב ספקטור אף נשלח לחדרה בראשית שנת תרנ"ו,⁶⁹¹ אולם, כאמור, הסכמת הרב סלנט לא ניתנה, והמטעים עובדו ככל הנראה לפי היתר הרב הלוי.

בעת ביקורו של ברזילי במושבה, בחורף תרנ"ו, התגלע ויכוח נוקב בינו לבין ראשי המושבה, כפי שתיאר ברזילי, בי"ד בטבת תרנ"ו, במכתב לר"י ניסנבוים:

"כשהייתי בחידרה, דברנו א[חר] תפלת ערבית בענין השמיטה והשיבו לי אחדים ובתוכ[ם] ה' בערמן וה' פראנק כי עובדים כדעת הרב מ[יפן] ובארתי להם, כי לא אמת הדבר וכי באמת עובדים עבודות שאסור לעבוד ע"פ [על פי] הוראת, ומאחרי שעושים זאת - ובודאי לא מרוב טובה - הלא יותר טוב לשמוע בהוראת מרן הגרש"מ הי"ו, וכמו כן אמרתי, כי כל החפץ בתמיכה ועובד ע"י אחרים חטא, ויתמרמר ע"ז [על זה] מאד ה[אדון] פראנק וינסה להכחיש: כי גם הגריא"ס הי"ו הורה שבענין איזו מלאכות דאורייתא ואיזה דרבנן ישאלו את האשכנזים או את הספרדים, ובהתעוררי ע"ז והעמדתי עדים שראו אצלי את גוף הכתב השיב ה[אדון] פראנק כי שמע בירושלים שכך כתב בהכתב. וביום המחור ספרו לי אנשים אחדים: כי כנני בבית <---> <---> בשם "מסית ומדיח" "מיסינער" החפץ להעביר את הקולוניסטים על דת".⁶⁹²

690. ברזילי עדיין לא זלמן אפשטיין במכתב מג' באלול תרנ"ה, שבב' באלול היה לו "ויכוח עם החסיד והמופלג שגאון[רסון] מחודרה, אחד מעמודי מחזיקי הדת", שטען שיש להשמע להוראות הרב מיפו, בעוד הוא טען כי לכל הפחות שיהגו לפי היתר הרב מקובנה, בפרט אחרי שהרב סלנט הבטיח לו וללוין-אפשטיין שיסכים להיתר זה אם יקבל אותו לידי, וכי שניאורסון הסכים שאם הוועד יציג בפניהם "היתר הגאון מקאוונא וגם הגאון סאלאנט יסכים עליו [...] אז ישמרו החודרים בקול הרב מקאוונא וזה דוקא אחרי שיסכים הגר"ש סאלאנט" (להלן נספח 114ד). בפרוטוקול הוועד המקומי של חדרה, מט"ו באלול תרנ"ה [בטעות צוין בהעתקה תרנ"ד]. צוין שבישיבה השתתפו חברי הוועד הפועל קייזרמן וברזילי, וכי "חברי הוה"פ הודיעו לבני המושבה מההתר שהשיגו מהגרש"מ ע"ד השמיטה, וכי נמצא ג"כ היתר מהגאון דקאוונא על השמיטה הבע"ל לטובה" (את"ח, מיכל 66, מחברת 5).

691. ראו במכתבו של ברזילי למנדל נחומובסקי מ"ג בתשרי ה'תרנ"ה [צ"ל ה'תרנ"ו]: "מונחת בזה העתקת היתר הגרי"א הארגינאל שלחנו לירושלים להגר[ש"ס] שלום וברכת החג וגח"ט [וגמר חתימה טובה] לו ולכל בני חודרה [...]" (אצ"מ 22\25, עמ' 124).

692. אצ"מ 22\25, עמ' 350-352. לא ברור על מה בדיוק נסב הוויכוח, ואולי לא מדובר כאן על העבודה במטעים,

הוויכוח הבולט ביותר בין הנהגת המושבה לבין הוועד הפועל היה סביב שאלת עיבוד שדות המזרע. כאמור, לקח הוועד הפועל תחת חסותו את פיתוח המושבה, וראה בפיתוח המזרע במושבה, על ידי יהודים שיהיו 'איכרים של ממש', את הסיכוי לעתידה של ההתיישבות בכלל ושל חדרה בפרט.⁶⁹³ ערב השמיטה הוחכרו כאמור רוב השדות לערבים, בהתאם לפסק הרב הלוי. מהלכים אלו עוררו ביקורת בוועד הפועל כבר ערב השמיטה, והוועד ניסה לעודד כמה איכרים, להם סייע בעיסוק במזרע, שיעבדו גם במהלך השמיטה. ערב השמיטה אף הודיע הוועד הפועל, בהתאם להחלטת הוועד האודסאי, כי איכרים שישבתו מזריעה, לא יקבלו תמיכה מהוועד, החלטה שככל הנראה נתקבלה במושבה בביקורת.⁶⁹⁴

בפועל, עבדו במהלך השמיטה, בענף המזרע, שני איכרים שנתמכו על ידי הוועד האודסאי.⁶⁹⁵ עבודתם נתקבלה בביקורת, והביאה לחילופי האשמות בין נציגי הוועד לברזילי, שככל הנראה, נבעה בשל חוסר הכנה בנוגע להיתרו של הרב הלוי בענף המזרע בחדרה, והביאה עתה לביצוע מכירה על אדמת המזרע הנ"ל, כפי שעולה ממכתבו הנזכר של ברזילי לר"י ניסנבוים:

"וכן שמעתי שחפצו לרדוף את ה' [אדון] שטרנין הנתמך מאת ועד הפועל בשביל שבנו בעצמו חורש. ובהוכיחי אותם בעד חפצם לרדוף את שטרנין השיבו על כי עובד על אדמה שלא נמכרה כלל, ושטרנין טען: כי הלא הכל חורשים ע"י ערבים ע"פ המכירה או השטר שעשה ה' [אדון] פראנק כהוראת הרב מיפו 'ורבני ירושלים'. וסוף הדבר היה כיוון שנודע לנו: כי כל היתרו של ה' [אדון] פראנק רק שהחכירו האדמה בהבלעה שלחנו את שטרנין לזכרון יעקב כי ימכר אדמתו לנכרי אצל הרב דזכרון יעקב."⁶⁹⁶

אלא על עבודות הזריעה שנעשו על ידי ערבים, שכפי שיתברר להלן ברזילי לא היו מודע ככל הנראה שכל עבודות המזרע במושבה נעשו רק על סמך החכרה בהבלעה, ולא על סמך הקלה אחרת לעבודת גויים בשדות.
693. ראו לעיל הע' 433.

694. בחבצלת, כ"ט באלול תרנ"ה (18.9.1895), עמ' 421, הובא דיווחו של איש חדרה שציין ויכוח שהיה בין ראש הוועד הפועל, ד"ר הלל יפה, לאיכרי המושבה. יפה אמר להם שלא יקבלו תמיכה מהוועד "אם לא יעבדו בעצמם ובידיהם גם את מזרע הקיץ", בעוד הם טענו שלא משתלם לאיכרים "להטפל בזרע הקיץ, וביחוד באבטיחים, מפני שטפולם קשה ושמירתם אוכלת כל פרים", ולכן החכירו בני המושבה את אדמתם באריסות לערבים, כפי שעושים גם בפתח תקווה, בעלת הניסיון רב השנים. הכותב האשים את ברזילי בהשפעה על יפה בעניין ומלשונו הצינית: "הארי שאמרנו כבר נעשה שועל בהריחו א"ש בבית הוועד ביפו".

695. ראו במכתבו של ברזילי: "בחודרה אומרים כי נוהגים כהיתרו של הרב מיפו אך בכ"ז [בכל זאת] חורשים בהמתיהם ע"י נכרים (שני הקולונסטים שנתמכו מאתנו עובדים בעצמם: בן שטערנון ואחד מהאחים מדורסקי)" (אצ"מ 22\A264, למל"ל, ליל ט"ו בכסלו תרנ"ו); "בחודרה עובדים רק שנים הנתמכים מחברת התמיכה ע"פ היתר מרן ה"ו וכל בני המושבה שומרים היתר הרב מיפו אולם בחודרה זורעים לפחות ע"י ערביים" (שם, עמ' 288. לר"י ניסנבוים, ט"ז כסלו תרנ"ו).

696. כאמור, ביקשו אנשי חדרה להתיר להם, הן להמשיך ולהחכיר את 4,000 הדונמים שהיו מוחכרים לערבים בשנים האחרונות, אשר נזרעו כבר בשנת תרנ"ה על ידי הערבים, והן לעבד את יתרת שטח המזרע, על ידי

שטחי המזרע של האיכרים בחדרה בשנת תרנ"ו ⁶⁹⁷						
תפוח אדמה ברוטל	שומשום ודורה בדונמים	אבטיח בדונמים	חטה ושעורה בדונמים	שעורה (מידת כלי)	חטה (מידת כלי)	
50	60	80	170	43	11	ברמן יעקב
	30	50	80	20	5	גולדנברג ראובן
		106				לויטס יעקב
80		50				לובין יואל
20						לוי יוסף אהרן
80	30	75	100	23	9	מדורסקי אלמנה
80		40	62	8	10	מדורסקי שמשון
		45	38	13		חנקין מנדל
50		40	75	17	6	סלוצקין אליהו
50	55	75	95	23	7	סוסנוב ליב
80						סמולניק זליג
50		40	47	8	6	קנטורצ'י אלמנה
50	30	80	90	22	6	שקצר משה צבי
65	15	80	[23]	6	14	שמואלזון ברוך
100	68	32	154	20	11	שטרנין רפאל
50		40	60	12	6	סגל יעקב יוסף
805 רוטל	288 דונם	833 דונם	994 דונם	215 כלי	91 כלי	סך הכל

ערבים. הרבנים התירו מייד את הבקשה הראשונה, ולאחר דיון הסכימו גם לבקשה השנייה (ראו לעיל הע' 461). ככל הנראה, לא היה ברזילי מודע לכך שגם ההיתר הנוסף ניתן על סמך החכרה בהבלעה, וסבר שהרב הלוי התיר לאנשי חדרה לנהוג בשדות אלו כשיטת הרב ספקטור. ראו למשל במכתבו לאוסישקין מי"ד בכסלו תרנ"ו: "בחודרה עובדים כהיתר הג' [און] מקאונא ע"כ חורשים וזורעים ע"י ערביים (אך אחד חורש בעצמו) והם אומרים כי עובדים ע"פ היתר הרב מיפו כי להם התיר יותר" (אצ"מ 22\A25, עמ' 254). גם שטרנין לא היה מודע לכך שההיתר מתבסס על החכרה בהבלעה. משום מה כל הדיון נסב לגבי עבודתו של שטרנין ולא לגבי מדורסקי. התמיהה עולה גם בנוגע לדיווחיו של ברזילי, שכן הוא מציין לרוב ששניים עובדים בעצמם, בעוד שמכתב דלעיל לאוסישקין ציין ש"אחד חורש בעצמו".

697. הנתונים מהדו"ח המפורט שנמסר לוועד האודסאי (חשבונו ועד החברה, ב (תרנ"ו), עמ' 94-99). שטח מזרע התבואות של ברוך שמואלזון לא נרשם במקור, והושלם כאן לאור הסיכום הכולל, שצוין בדו"ח בעמ' 99. משום מה, בסיכום הכולל, יש הבדל בין סכום הדונמים של מזרע השומשום והדורא (833) ממה שצוין בסיכום (868) וכן בין סכום תפוחי האדמה (805) לבין מה שצוין בסיכום (765). כאמור, רוב האיכרים זרעו על ידי גויים לאחר החכרת הקרקע בהבלעת שנת השמיטה, בעוד רפאל שטרנין וכנראה גם אחד מבני מדורסקי זרעו בעצמם.